כלי זכוכית, חרוזים וחפצי מתכת ממערת הקבורה בעין יעל, ירושלים

תמר וינטר

כלי הזכוכית, החרוזים וחפצי המתכת שיוצגו להלן נמצאו שלא באתרם במערת הקבורה בעין יעל (ר׳ אבו־ריא וויסמן, כרך זה).[1] הכמות הרבה של שברי כלי הזכוכית ושל יתר החפצים, פיזורם, הימצאותם של רובם בבור העמידה והעובדה שכלי החרס הושלכו אל החצר ולצד הפתח — כל אלה מלמדים שהמערה נשדדה בתקופה קדומה, לפני שכוסתה באדמת סחף.

כלי הזכוכית

כ־480 שברי כלי זכוכית נאספו: חמישה מהחצר, והשאר מבורות הליקוט (L8) והעמידה (L10); מרביתם (כ־450) שברי גוף שאי אפשר לשייכם לכלים מסוימים. כל הכלים נעשו בניפוח חופשי, למעט אחד שעוטר בצילוע רדוד, שנעשה בניפוח לדפוס. כמה מהבקבוקים עוטרו בחוטים דקים מלופפים. הזכוכית שממנה נעשו הכלים מעבירת אור, בגוון ירקרק או כחלחל, או חסרת צבע, ומכילה לרוב בועיות קטנות, עגולות וסגלגלות. כמה מהכלים מכוסים בבליה מאכלת.

כלי הזכוכית אופייניים לארץ ישראל ולסביבתה בתקופה הרומית הקדומה (המחצית השנייה של המאה הא׳ – המאה הב׳ לסה״נ) ובתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית (המאות הד׳–הז׳ לסה״נ). להלן יידונו, כרונולוגית וטיפולוגית, 21 שברים מכלל הממצא; הם מייצגים את טיפוסי הכלים שנתגלו באתר, רובם סגורים, בעיקר בקבוקים.

התקופה הרומית הקדומה

בקבוקים דמויי פמוט (איור 1:1–9).— ארבעה־עשר שברי בקבוקים דמויי פמוט נמצאו במערה: שלושה שברי שפה, שלושה שברי שפה וצוואר, שני שברי צוואר, שני שברי צוואר וכתף וארבעה שברי גוף; שברי השפה והצוואר עשויים להשתייך גם לבקבוקים אגסיים (דוגמת מס׳ 10–12, להלן). תשעה מהשברים מוצגים כאן, שניים מהם נמצאו בבור הליקוט והשאר בבור העמידה.

לבקבוקים דמויי הפמוט שפה נוטה חוצה או מקופלת פנימה; צוואר גלילי צר וארוך, לרוב מכווץ בבסיסו; גוף מעוגל, פחוס, דמוי פעמון או בעל חתך טרפזי; ובסיס שטוח או קעור. לבקבוקים מס׳ 1–4 שפה מקופלת פנימה באי־אחידות, לבקבוק מס׳ 5 שפה נוטה חוצה, לבקבוקים מס׳ 6 ו־7 כיווץ קל בבסיס הצוואר ולבקבוקים מס׳ 8 ו־9 גוף פחוס ובסיס שטוח.

בקבוקים דמויי פמוט היו נפוצים ברחבי האימפריה הרומית, ונמצאו בארץ במכלולים המתוארכים לשלהי המאה הא׳ – אמצע המאה הג׳ לסה״נ (בר״ג תש״ל:209–213, לוח 46:כ״א). עם זאת, על סמך צורת הגוף של הבקבוקים מעין יעל, נראה שהם אופייניים לשלהי המאה הא׳ ולמאה הב׳ לסה״נ. בקבוקים מטיפוס זה במגוון צורות וגדלים נחשפו במערות קבורה רבות בירושלים, ובהן מערות חקל דמא שבנחל קדרון (Winter 1996a:96–98, Figs. 5.3–5.5, ור׳ שם דיון ודוגמות נוספות מירושלים ומסביבתה).

בקבוקים אגסיים שלהם גוף עם כיווץ (איור 1:10–12).— בקבוק שלם (לאחר רפאות) ושני שברי גוף של בקבוקים מטיפוס זה נמצאו בבור העמידה. לבקבוקים אלה ולבקבוקים דמויי הפמוט שפה וצוואר דומים; לפיכך, כאמור, ייתכן ששברים מס׳ 1–7 שהוצגו כדמויי פמוט היו חלק מבקבוקים אגסיים שלהם גוף עם כיווץ. לבקבוק מס׳ 10 שפה מקופלת פנימה באי־אחידות, צוואר גלילי ארוך, גוף אגסי עם כיווץ ובסיס שטוח; לבקבוק מס׳ 12 דופן עבה ובסיס קעור מעט.

בקבוקים אלה אופייניים לאמצע המאה הא׳– אמצע המאה הב׳ לסה״נ (בר״ג תש״ל:216, לוח 47:13, ושם דוגמות נוספות), ונמצאו לעתים קרובות לצד בקבוקים דמויי פמוט. בקבוקים אגסיים שלהם גוף עם כיווץ נתגלו במכלולים מהמאות הא׳–הב׳ לסה״נ, בעיקר בגליל המערבי (למשל בכברי: שטרן וגורין־רוזן תשנ״ח: איור 7:2, 8; ובקיבוץ לוחמי הגטאות: Peleg 1991:

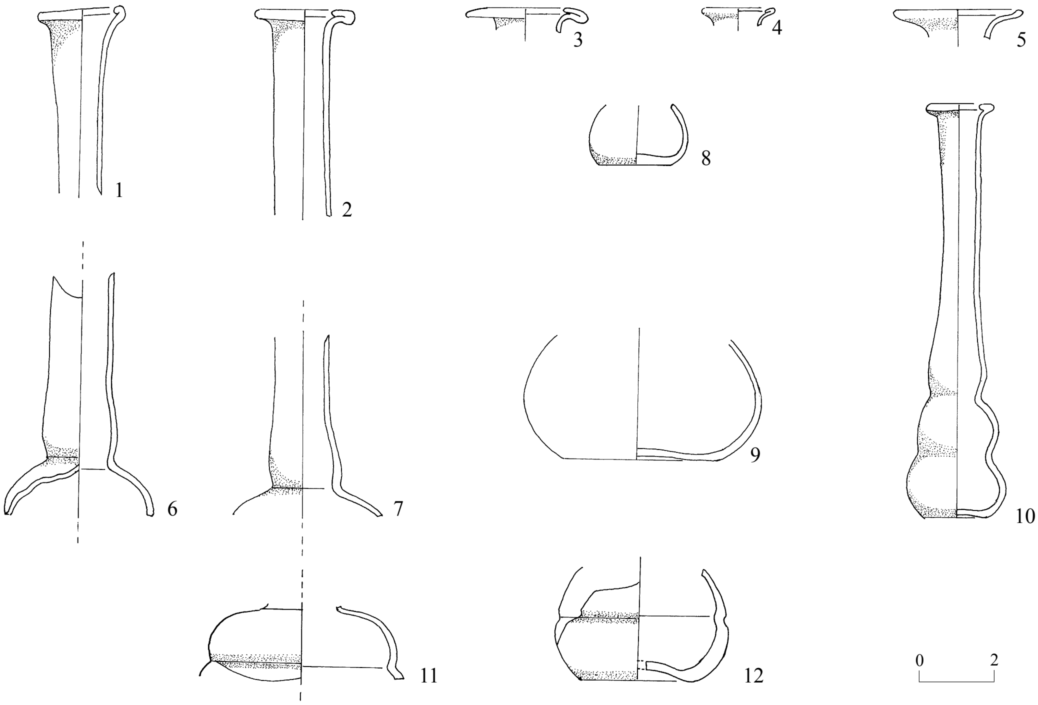

איור 1. בקבוקי זכוכית מהתקופה הרומית הקדומה.

מס׳	לוקוס	סל	צבע	מידות (מ״מ)
1	8	116	כחלחל	קוטר שפה: 22—23
2	10	122	כחלחל	קוטר שפה: 25—27
3	10	122	ירקרק	קוטר שפה: 32
4	10	122	כחלחל	קוטר שפה: 20
5	10	122	ירקרק	קוטר שפה: 35
6	10	122	כחלחל	
7	8	116	כחלחל	
8	10	122	כחלחל	קוטר בסיס: 20
9	10	122	כחלחל	קוטר בסיס: 45
10	10	122	כחלחל	קוטר שפה: 17—18; קוטר בסיס: 18—20; גובה: 110
11	10	122	כחלחל	
12	10	122	כחלחל	קוטר בסיס: 30

(Fig. 10:9; בגליל העליון (למשל בהגושרים: עובדיה תש״ס: איור 3:13, 14); בגליל התחתון (למשל בחורבת אנדור: וינטר תשס״ד:23, איור 7:6, 8, ושם דוגמות נוספות); ובאזור החוף (למשל בנתניה: רייך תשמ״ב: איור 9:19). בקבוקים אחדים נחשפו בבית הקבורות היהודי מימי הבית השני ביריחו (Hachlili and Killebrew 1999: Fig. III.71:3, 5).

יש לציין שבקבוקים אגסיים שלהם גוף עם כיווץ נעדרים ממכלולים שפורסמו מירושלים, למעט הממצא הנדון כאן, ואף אינם מופיעים במכלולים מהתקופה באזור השומרון ובשפלת יהודה (למשל בשומרון, בקריית ספר, בבן שמן ובגזר).

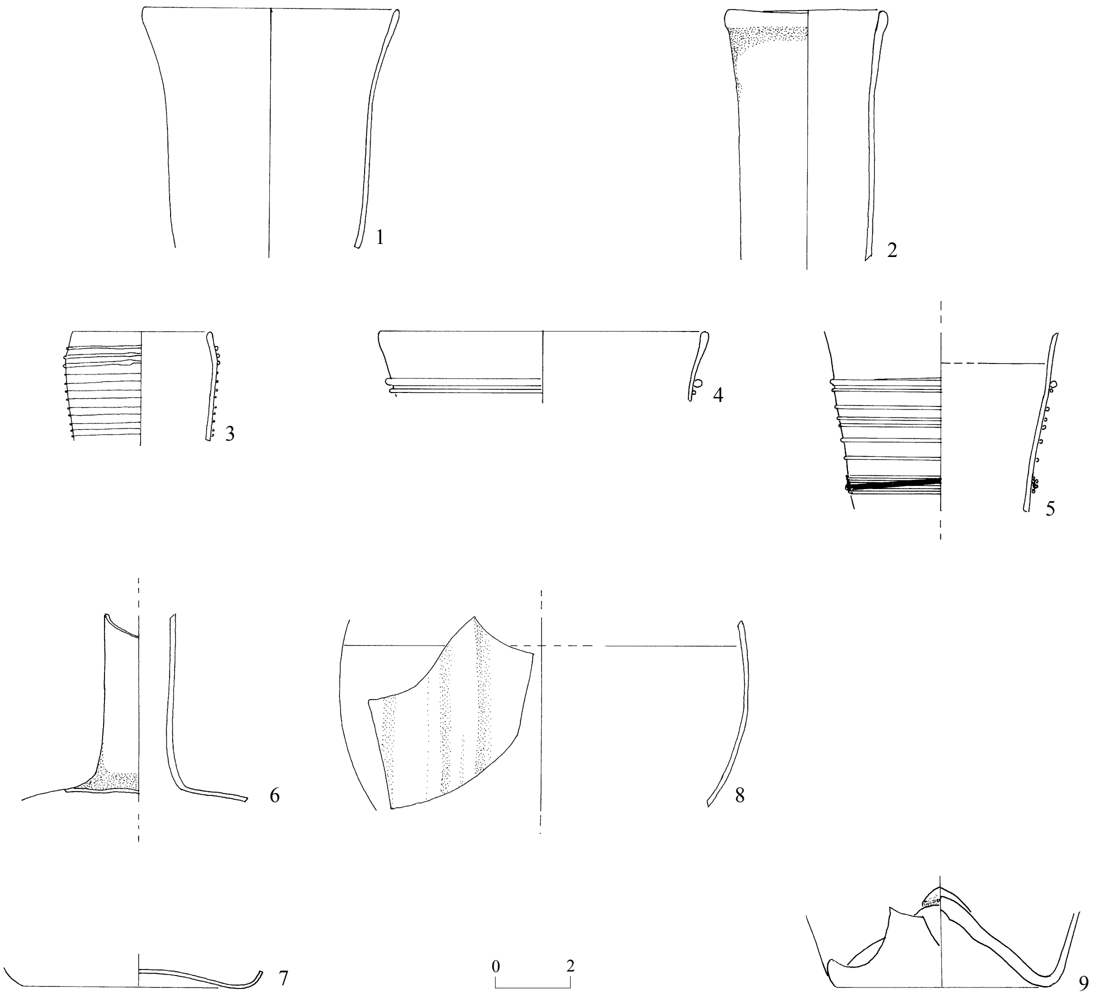

איור 2. בקבוקים ונר זכוכית מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית.

מס׳	לוקוס	סל	צבע	מידות (מ"מ)
1	10	122	ירקרק; עורקים: ירוק זית	קוטר שפה: 70
2	10	122	כחלחל	קוטר שפה: 45
3	10	122	כחלחל	קוטר שפה: 40
4	10	122	כלי: חסר צבע; חוט: טורקיז	קוטר שפה: 90
5	10	122	כלי: חסר צבע; חוט: טורקיז	
6	10	122	ירקרק	
7	10	122	כחלחל	קוטר בסיס: 63
8	10	122	חסר צבע	
9	3	105	ירקרק	קוטר בסיס: 55—60

התקופות הרומית המאוחרת והביזנטית

בקבוקים פשוטים (איור 2: 1, 2).— לבקבוקים שפה מעוגלת וצוואר גלילי או דמוי משפך. הם נמצאו בבור העמידה; באתר נמצאו שברים של ארבעה בקבוקים נוספים מטיפוס זה (לא אוירו). בקבוקים פשוטים, בווריאציות אחדות, החלו להופיע בתקופה הרומית המאוחרת והיו נפוצים מאוד בתקופה הביזנטית. בקבוקים דומים נתגלו באזור

ירושלים ותוארכו למאות הה׳–הו׳ לסה״נ, למשל בראס אבו מערוף, שמצפון לעיר (Gorin-Rosen 1999:208, Fig. 1:9, 10, ושם דוגמות נוספות), במתחם בנייני האומה (Gorin-Rosen 2005:204, Fig. 2:28) ובמערת קבורה בחורבת גורס, שבשכונת גבעת גונן (סולימני, וינטר ודה־וינסנס תשס״ז: איור 4 :1, 2). בקבוקים דומים נמצאו גם באזורים אחרים בארץ, למשל בכנסייה הביזנטית בשבי ציון (Barag 1967:66, Fig. 16:1–3), ובמבנה בבית שאן, שם הם נמצאו לצד מטבע משלהי המאה הו׳ לסה״נ (Peleg 1994:143–144, Fig. 15:1).

בקבוקים מעוטרים בחוט מלופף (איור 2 :3–5).— ארבעה שברי בקבוקים מעוטרים בחוט דק מלופף סביב הצוואר נמצאו בבור העמידה; שלושה מוצגים כאן. לבקבוק מס׳ 3 שפה נוטה פנימה וחוט בצבע הכלי מלופף סביב הצוואר. שברים מס׳ 4 ו־5 שייכים כנראה לאותו בקבוק, שלו שפה מעוגלת וצוואר חרוטי שסביבו מלופף חוט דק בצבע טורקיז.

בקבוקים מעוטרים בחוט מלופף, שלהם גוף כדורי, חביתי או אגסי, החלו להופיע באזור במאה הד׳ לסה״נ, והיו נפוצים לאורך התקופה הביזנטית (בר״ג תש״ל:194–196, לוח 43, טיפוסים ט״ו:22–29, ור׳ שם דוגמות רבות). בקבוק הדומה לבקבוק מס׳ 3, אך עם שפה מקופלת חוצה, התגלה בראס אבו מערוף שמצפון לירושלים ותוארך למאות הה׳–הו׳ לסה״נ (Gorin-Rosen 1999:208–209, Fig. 1:12). בקבוקים מעוטרים בחוט מלופף נמצאו גם באתרים אחרים בעיר, למשל במתחם בנייני האומה (Gorin-Rosen 2005:204, Fig. 2:30–31) ובמערת הקבורה בחורבת גורס (סולימני, וינטר ודה־וינסנס תשס״ז: איור 4 :4). בקבוק דומה מח׳ירבת טבליה שמדרום לעיר תוארך לתקופה הביזנטית ולראשית התקופה האומיית (גורין־רוזן תשס״א:*87, איור 2 :18, ושם דוגמות נוספות).

צוואר ובסיס של בקבוק (איור 2 :6, 7).— לבקבוק מס׳ 6 צוואר גלילי וכתף אופקית, ומבקבוק מס׳ 7 נשתמר רק בסיס שטוח; הם נמצאו בבור העמידה, וייתכן שאלו שני חלקים של אותו בקבוק. הצוואר והבסיס אופייניים לבקבוקים מהתקופה הביזנטית, דוגמת הבקבוק מקבר 1 באזור כנסיית היגון שבגת שמנים (Corbo 1965:64, Figs. 57:4; 59:6).

כלי מנופח לדפוס (איור 2 :8).— שבעה שברי גוף של כלי סגור נאספו בבור העמידה; אחד מוצג כאן. הכלי עשוי מזכוכית חסרת צבע ולו דופן דקיקה וקמורה. הוא מעוטר בניפוח לדפוס בדגם של צלעות אנכיות, רדודות, ששלוש מהן נשתמרו. העיטור אופייני לתקופה הביזנטית. בקבוקים שעיטורם דומה התגלו בקריפטה שמתחת לכנסייה הארמנית בשכונת מורשה בירושלים, המתוארכת לשלהי התקופה הביזנטית (Amit and Wolff 1994:295, lower left), ובמילוי הביזנטי של הקבר המצויר באשקלון (Katsnelson 1999:75*–78*, Fig. 4:10–16).

נר־קערה שבמרכזו בית פתיל (איור 2 :9).— מהנר נשתמרו חלקים מהבסיס ומבית הפתיל; הוא התגלה באדמת סחף בחצר (L3). הנר שייך לטיפוס נרות־קערה או נרות־כוס שלהם בדרך כלל שלוש ידיות ששימשו לתלייתם; בבסיס חלק מהנרות הותקנה צינורית אנכית ששימשה כנראה להעמדת הפתיל. נרות מטיפוס זה אופייניים לתקופה הביזנטית, בעיקר לסופה (בר״ג תש״ל:184–185, טיפוס י״ג:13–16, לוח 40 :13–16, ושם דוגמות נוספות).

באזור ירושלים נמצאו נרות דומים בהקשרים המתוארכים לתקופה הביזנטית, למשל בקבר 217 במתחם ׳דומינוס פלביט׳ שעל הר הזיתים (Bagatti and Milik 1958:148, Fig. 35:11, 17), בכנסיית הביקור בעין כרם (Bagatti 1948:77–78, Fig. 34:1), במתחם בנייני האומה (Gorin-Rosen 2005:205, n. 58, Fig. 2:34–35), ברובע היהודי (Gorin-Rosen 2003:384, Pl. 15.9:G95) ובח׳ירבת טבליה (גורין־רוזן תשס״א:*91, איור 3 :33, ושם דוגמות נוספות).

החרוזים

בחפירה נאספו עשרים חרוזים שלמים וארבעה שברי חרוזים מזכוכית, חרוז אחד מקרניאול ואחד מאחלמה (amethyst) (איור 3); מקום הימצאם המדויק אינו ידוע. חרוזי הזכוכית נמצאו במצב השתמרות גרוע, פגועים מבליה מאכלת. חרוז אחד נשרף כנראה, ולכן אי אפשר לזהות את גונו ואת החומר שממנו נעשה.

חרוזי הזכוכית

נמצאו אחד־עשר חרוזים טבעתיים קטנים (איור 3 :1), העשויים מזכוכית מעבירת אור בגוון ירוק, טורקיז וסגול־חום (3–4 מ״מ קוטר; 2–4 מ״מ אורך), ושלושה חרוזים קטנים דמויי חבית (איור 3 :2), העשויים מזכוכית מעבירת אור בצבעי ירוק

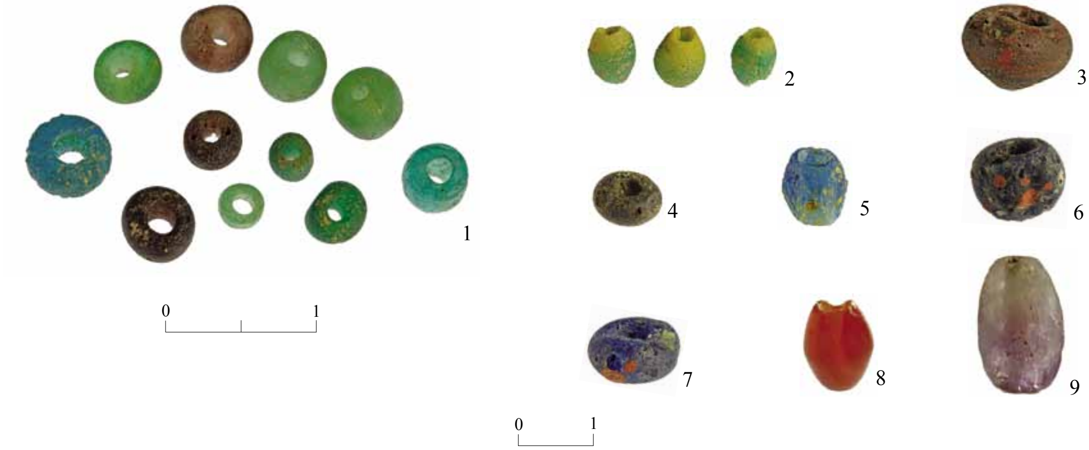

איור 3. החרוזים מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית.

וצהוב המתמזגים זה בזה (6–7 מ״מ קוטר; 7–8 מ״מ אורך). שני חרוזים נוספים הם טבעתיים ולהם נקב גדול: האחד עשוי מזכוכית שלה עורקים חומים ואדומים (איור 3:3; 14–15 מ״מ קוטר; 6–9 מ״מ אורך), ואילו צבעו של האחר לא זוהה (איור 4:3; 9 מ״מ קוטר; 6–8 מ״מ אורך). כן נמצא חרוז נוסף, שלו נקב גדול, העשוי מזכוכית מעבירת אור בגוון כחלחל; חתכו מלבני ודופנותיו מעוינות (איור 5:3; 7–8 מ״מ קוטר; 10 מ״מ אורך). חרוז כחול דומה התגלה בחניתה בקבר XV, שתוארך למאה הג׳ ולראשית המאה הד׳ לסה״נ (Barag 1978:46, Fig. 18:121).

שניים מהחרוזים דמויי חבית, עשויים מזכוכית כחולה מעבירת אור ומנוקדים בפתיתי זכוכית אדומה אטומה (איור 6:3, 7; 18–19 מ״מ קוטר; 11 מ״מ ו־5–8 מ״מ אורך בהתאמה); חרוז מס׳ 7 מעוטר גם בפתיתי זכוכית ירוקה מעבירת אור. חרוזים אלה שייכים לטיפוס שאותו כינתה שפאר Impressed Crumb Beads (Spaer 2001:127–128, Figs. 54, 55), ונעשו בטכניקה שבה פוזרו פתיתי זכוכית צבעוניים על החרוז והוצמדו אליו בעודו חם. חרוזים אלה היו נפוצים באזור, במיוחד במאות הג׳–הה׳ לסה״נ, וכמותם נמצאו למשל במערות חקל דמא שבנחל קדרון (Winter 1996b:114–115, Fig. 7.2:10–12, ושם דוגמות נוספות).

חרוזי האבן

חרוז הקרניאול (carnelian) כתום, וצורתו דו־חרוטית (איור 8:3; 8–9 מ״מ קוטר; 12 מ״מ אורך). חרוזי קרניאול היו נפוצים בתקופה הרומית. חרוזי קרניאול דו־חרוטיים התגלו למשל בשומרון (Beck and Crowfoot 1957:397, Fig. 92:72) ובקיבוץ לוחמי הגטאות בקבר B, שתוארך למחצית הראשונה של המאה הד׳ לסה״נ (Peleg 1991:146, No. 18, Fig. 13:10).

חרוז האחלמה (amethyst; אבן קוורץ יקרה־למחצה) סגול בהיר, וצורתו סגלגלה ופחוסה (איור 9:3; 11 מ״מ קוטר; 18 מ״מ אורך). חרוז אחלמה נמצא בשומרון (Beck and Crowfoot 1957:397, Fig. 92:70), וחרוזי אחלמה סגלגלים ופחוסים מקורינתוס תוארכו לתקופה הרומית המאוחרת (Davidson 1952:288, Pl. 121:2395–2397).

חפצי המתכת

עשרה פריטי מתכת, שהשתמרותם דלה, נתגלו במערת הקבורה: תשעה מוצגים כאן (איור 4), ואחד, תליון ברונזה שעליו כתובות וסמלים נוצריים, יידון בנפרד (ר׳ Kool, this volume). פריט מס׳ 8 נמצא בבור העמידה (L10) ופריט מס׳ 9 בבור הליקוט (L8); מיקומם של השאר אינו ודאי.

טבעת (איור 1:4).— הטבעת דקה ועשויה מחישוק נחושת/ברונזה המתרחב וצר לסירוגין (20 מ״מ קוטר; 1–2 מ״מ רוחב החישוק). טבעות מטיפוס זה אופייניות לתקופה הרומית המאוחרת. טבעות דומות התגלו באזור ירושלים, למשל בקבר 24 בכרם א־שייח׳ (אתר מוזיאון רוקפלר; Baramki 1932: Pl. 6:3) ובקבר 157 במתחם ׳דומינוס פלביט׳ שעל הר הזיתים (Bagatti and Milik 1958:159, Fig. 36:8).

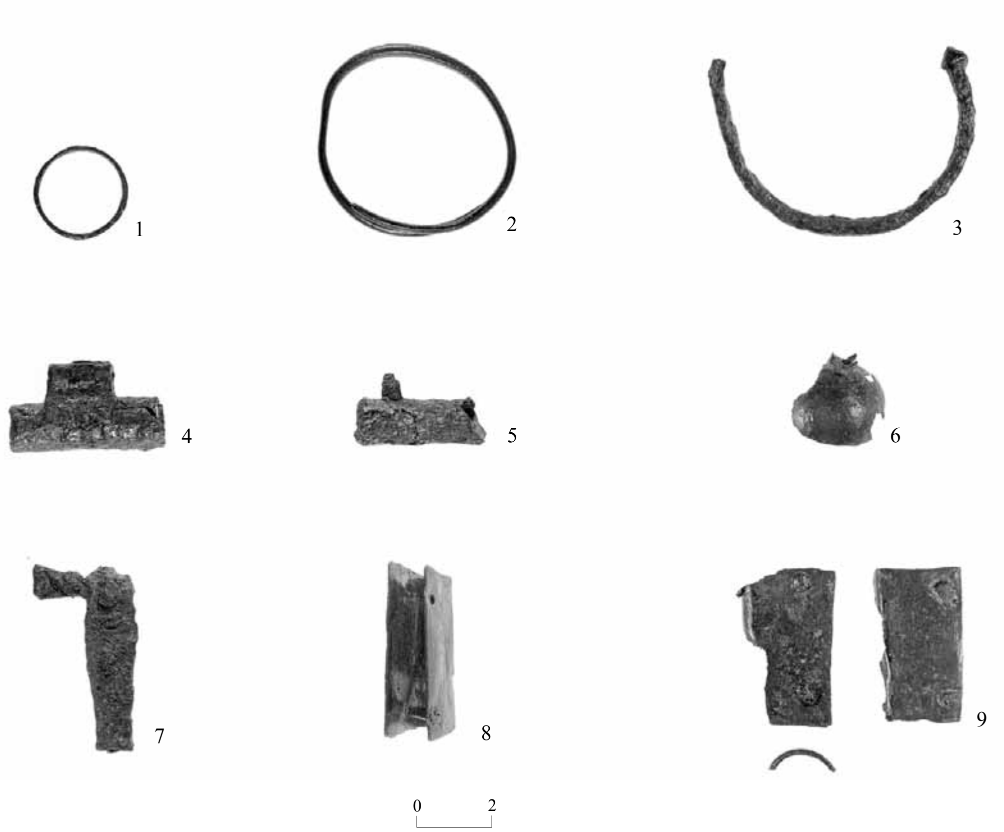

איור 4. חפצי המתכת מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית.

צמידים (איור 4:2, 3).— הצמידים עשויים מנחושת/ברונזה; אחד שלם (מס׳ 2; 43–47 מ״מ קוטר; 3–4 מ״מ רוחב החישוק) והאחר שבור (מס׳ 3; 55 מ״מ קוטר משוער; 3–4 מ״מ רוחב החישוק). לצמיד מס׳ 2 צורה מעוגלת, וקצותיו חסרי העיטור חופפים וצמודים זה לזה. צורת החתך של החישוק, רוחבו ועוביו אינם אחידים. מצמיד מס׳ 3 שרד קצה אחד מעובה, דמוי חרוט — אולי ראש נחש, עיטור נפוץ מאוד בצמידי מתכת. צמידים מברזל, מברונזה, מנחושת ומכסף היו נפוצים בקברים מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית. צמידים דומים לצמיד מס׳ 3 נמצאו למשל בקבר XV בחניתה, שתוארך למאה הג׳ ולראשית המאה הד׳ לסה״נ (Barag 1978:44, Fig. 18:109), ובמערת קבורה 2 בכסרא, שתוארכה למאה הד׳ ולראשית המאה הה׳, ואולי גם למאה הו׳ לסה״נ (שטרן תשנ״ח:123, איור 12:50).

תליונים (איור 4:4, 5).— תליון מס׳ 4 עשוי מגליל ברזל חלול, מלא בברונזה, ואליו צמוד במרכז גליל ברזל חלול קטן יותר (הגליל הגדול: 9–11 מ״מ קוטר; 33 מ״מ אורך; הגליל הקטן: 7–8 מ״מ קוטר; 18–19 מ״מ אורך). מתליון מס׳ 5 שרד רק חלק מגליל הברזל החלול הגדול (9–11 מ״מ קוטר; 29 מ״מ אורך לפחות) ושבר קטן מאוד מגליל הברזל הקטן. תליונים מטיפוס זה שימשו לעתים קמעות; בחלקם הוכנס אל תוך הגליל החלול רדיד מתכת מגולגל ועליו חרות לחש. תליון/קמע דומה עשוי מכסף נתגלה בקבר מהמאה הג׳ לסה״נ בג׳בל ג׳ופה שבירדן (Harding 1950:88, Pl. 27:244).

פעמון (איור 4:6).— הפעמון עשוי מברונזה ולו צורת כיפה (20 מ״מ קוטר משוער); הוא שבור, והענבל שלו חסר, אך חלק מלולאת התלייה שלו נשתמר. פעמוני ברונזה הם ממצא שכיח במערות

קבורה מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית, ושימשו כנראה תליונים לצוואר וקישוט לצמידים, וכן קמעות נגד עין הרע. באזור ירושלים נמצאו פעמוני ברונזה, למשל במערות חקל דמא שבנחל קדרון (Winter 1996b:112, Fig. 7.2:3, 4, ושם דיון ודוגמות נוספות מירושלים ומסביבתה). שני צמידי פעמונים נמצאו על זרועות נערה שנפטרה בעת לידה והוטמנה בקבר 200 בגבעת שרת שבבית שמש; הקבר תוארך לרבע האחרון של המאה הד׳ – הרבע הראשון של המאה הה׳ לסה״נ (Seligman, Zias and Stark 1996:47, 50, Fig. 18:1, ושם דוגמות נוספות).

צלב (איור 7:4).— מפריט הברזל נשתמרו חלק מהזרוע האנכית וכמחצית מהזרוע האופקית (41 מ״מ אורך; 35 מ״מ רוחב משוער; 2–3 מ״מ עובי). הפריט, כנראה צלב, מתוסף לתליון הנושא כתובות וסמלים נוצריים (ר׳ Kool, this volume), ולנרות הפמוט הנושאים צלבים וכתובות נוצריות ביוונית (ר׳ de Vincenz, this volume, Figs. 1–3). צלבי מתכת נמצאו בקברים, למשל בח׳ירבת בית דיכרין (Rahmani 1964:50–52, Pl. 15:A, ושם דוגמות נוספות).

לוחיות (איור 8:4, 9).— אחד הפריטים שלם (מס׳ 8) והאחר שבור לשניים וחלק ממנו חסר. הפריטים עשויים מלוחיות נחושת/ברונזה דקות, מלבניות ומקופלות לשניים (34–36 מ״מ אורך; 18–20 מ״מ רוחב; 3–5 מ״מ עובי הדופן), שבצדן הפנימי מסמרים קטנים. על פי גודלם ועיצובם שימשו הפריטים לחיבור חלקים של תיבת עץ, ונראה שאפשר לתארכם לתקופה הרומית. ממצאים דומים נחשפו במתחם ׳דומינוס פלביט׳, בקבר 232 שתוארך לשלהי המאה הג׳ – המחצית הראשונה של המאה הד׳ לסה״נ (Bagatti and Milik 1958:161, Fig. 36:25–26, ושם דוגמה מבית עניה).

סיכום ודיון

מכלול כלי הזכוכית שנתגלה במערת הקבורה בעין יעל מורכב מטיפוסים המוכרים בארץ ובסביבתה. הכלים נחלקים לשתי קבוצות: האחת אופיינית לתקופה הרומית הקדומה (המחצית השנייה של המאה הא׳ – המאה הב׳ לסה״נ) והאחרת לתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית (המאות הד׳–הז׳ לסה״נ); בשתי הקבוצות בולט העדרן של קערות וכוסות. תופעה זו מוכרת במכלולי קבורה הן מהתקופה הרומית הקדומה (למשל בירושלים: Rahmani 1961:114–116, Pl. XVII:6; ובעכו: Fortuna 1965) הן מהתקופה הביזנטית (למשל בירושלים: Corbo 1965; ובחורבת נצור: וינטר 2010, ושם דיון והפניות למכלולים נוספים).

תופעה נוספת המוכרת מאתרים אחרים בירושלים היא הימצאותם של כלי זכוכית מכמה תקופות באותו מכלול קבורה; מערות שהיו בשימוש בתקופה הרומית הקדומה המשיכו לעתים לשמש לקבורה גם בתקופה הרומית המאוחרת, ושבו לשמש בתקופה הביזנטית הן לקבורה הן למגורי נזירים ומתבודדים (Avni and Greenhut 1996:33–36).

החרוזים וחפצי המתכת אופייניים לתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית, וכמותם נמצאו גם במערות קבורה אחרות; הם וכלי הזכוכית מתקופות אלו, שייכים לשלב השימוש האחרון במערת הקבורה.

הערה

[1] המאמר נכתב בשנת 2000 ועודכן בשנת 2006. אני מודה לראפע אבו־ריא ולמיגל ויסמן על האפשרות לחקור את כלי הזכוכית והממצא הקטן, ליעל גורין־רוזן על הערותיה ולנטליה כצנלסון על עזרתה בטיפול בחרוזים. את כלי הזכוכית צייר מייקל מיילס ואת הממצאים צילמו קלרה עמית וצילה שגיב.

הפניות

אבו־ריא ר׳ וויסמן מ׳. כרך זה. מערת קבורה מהתקופות הרומית והביזנטית בעין יעל, ירושלים.

בר״ג ד׳ תש״ל. **כלי הזכוכית בארץ ישראל בתקופה הרומית והביזנטית.** עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

גורין־רוזן י׳ תשס״א. כלי הזכוכית מח׳רבת טבליה (גבעת המטוס). **עתיקות** 40: 81*–95*.

וינטר ת׳ תשס״ד. כלי הזכוכית. בתוך ד׳ ברשד. מערת קבורה בחורבת אנדור על מורדותיה של גבעת המורה. **עתיקות** 46: 15–25.

וינטר ת׳ 2010. כלי זכוכית מהתקופה הביזנטית מחורבת נצור. **עתיקות** 64: 99*–104*.

סולימני ג׳, וינטר ת׳ ודה־וינסנס א׳ תשס״ז. מערת קבורה מהתקופה הביזנטית וראשית התקופה האסלאמית בחורבת גורס שבשכונת גונן, ירושלים. **עתיקות** 54: 87*–94*.

עובדיה ר׳ תש״ס. מערת קבורה מן התקופות ההלניסטית והרומית הקדומה בהגושרים. **עתיקות** 38: 33*–47*.

רייך ר׳ תשמ״ב. אתרים ארכיאולוגיים בתחומי העיר נתניה. בתוך א׳ שמואלי ומ׳ ברור, עורכים. **ספר נתניה.** תל אביב. עמ׳ 101–114.

שטרן ע׳ תשנ״ח. מערות קבורה בכסרא. **עתיקות** 33: 101–135.

שטרן ע׳ וגורין־רוזן י׳ תשנ״ח. מערות קבורה ליד כברי. **עתיקות** 33: 1–22.

Amit D. and Wolff S.R. 1994. An Armenian Monastery in the Morasha Neighborhood, Jerusalem. In H. Geva ed. *Ancient Jerusalem Revealed*. Jerusalem. Pp. 293–298.

Avni G. and Greenhut Z. 1996. Architecture, Burial Customs and Chronology. In G. Avni and Z. Greenhut. *The Akeldama Tombs: Three Burial Caves in the Kidron Valley, Jerusalem* (IAA Reports 1). Jerusalem. Pp. 1–39.

Bagatti B. 1948. *Il Santuario della Visitazione ad ʻAin Karim (Montana Judaeae)*. Jerusalem.

Bagatti B. and Milik J.T. 1958. *Gli scavi del ʻDominus Flevit' (Monte Oliveto-Gerusalemme)* I: *La necropoli del periodo romano*. Jerusalem.

Barag D. 1967. The Glass. In M.W. Prausnitz. *Excavations at Shavei Zion*. Rome. Pp. 65–70.

Barag D. 1978. *Ḥanita, Tomb XV: A Tomb of the Third and Early Fourth Century CE* (*ʻAtiqot* [ES] 13). Jerusalem.

Baramki D.C. 1932. Note on a Cemetery at Karm Al-Shaikh, Jerusalem. *QDAP* 1:3–5.

Beck H.C. and Crowfoot G.M. 1957. Beads and Insets. In J.W. Crowfoot, G.M. Crowfoot and K.M. Kenyon. *Samaria-Sebaste* III: *The Objects from Samaria*. London. Pp. 391–398.

Corbo V.C. 1965. Necropoli verso la Valle del Cedron, nella zona antistante la Basilica dell'Agonia. In *Ricerche Archeologiche al Monte degli Ulivi* (SBF 16). Jerusalem. Pp. 59–70.

Davidson G.R. 1952. *Corinth* XII: *The Minor Objects*. Princeton.

Fortuna M.T. 1965. I vetri soffiati della necropolis di Akko. *JGS* 7:17–25.

Gorin-Rosen Y. 1999. Glass from Ras Abu Maʻaruf. *ʻAtiqot* 38:205–214.

Gorin-Rosen Y. 2003. Glass Vessels from Area A. In H. Geva. *The Jewish Quarter Excavations in the Old City of Jerusalem* II: *The Finds from Areas A, W and X-2; Final Report*. Jerusalem. Pp. 364–386.

Gorin-Rosen Y. 2005. The Glass. In B. Arubas and H. Goldfus eds. *Excavations on the Site of the Jerusalem International Convention Center (Binyanei Ha'uma): A Settlement of the Late First to Second Temple Period; The Tenth Legion's Kilnworks, and a Byzantine Monastic Complex; The Pottery and Other Finds* (*JRA* Supplementary Series 60). Portsmouth, RI. Pp. 195–210.

Hachlili R. and Killebrew A.E. 1999. The Glass Vessels. In R. Hachlili and A.E. Killebrew. *Jericho: The Jewish Cemetery of the Second Temple Period* (IAA Reports 7). Jerusalem. P. 134.

Harding G.L. 1950. A Roman Family Vault on Jebel Jofeh, Amman. *QDAP* 14:81–94.

Katsnelson N. 1999. Glass Vessels from the Painted Tomb at Migdal Ashqelon. *ʻAtiqot* 37:67*–82*.

Kool R. This volume. A Byzantine-Period Pendant from the Burial Cave at ʻEn Yaʻal, Jerusalem.

Peleg M. 1991. Persian, Hellenistic and Roman Burials at Loḥamei HaGeta'ot. *ʻAtiqot* (*ES*) 20:131–152.

Peleg M. 1994. Bet She'an: A Paved Street and Adjacent Remains. *ʻAtiqot* 25:139–155.

Rahmani L.Y. 1961. Jewish Rock-Cut Tombs in Jerusalem. *ʻAtiqot* (*ES*) 3:93–120.

Rahmani L.Y. 1964. Mirror-Plaques from a Fifth-Century A.D. Tomb. *IEJ* 14:50–60.

Seligman J., Zias J. and Stark H. 1996. Late Hellenistic and Byzantine Burial Caves at Givʻat Sharet, Bet Shemesh. *ʻAtiqot* 29:43–62.

Spaer M. 2001. *Ancient Glass in the Israel Museum: Beads and Other Small Objects*. Jerusalem.

de Vincenz A. This volume. Pottery Oil Lamps and Vessels from the Burial Cave at ʻEn Yaʻal, Jerusalem.

Winter T. 1996a. The Glass Vessels. In G. Avni and Z. Greenhut. *The Akeldama Tombs: Three Burial Caves in the Kidron Valley, Jerusalem* (IAA Reports 1). Jerusalem. Pp. 95–103.

Winter T. 1996b. Jewelry and Miscellaneous Objects. In G. Avni and Z. Greenhut. *The Akeldama Tombs: Three Burial Caves in the Kidron Valley, Jerusalem* (IAA Reports 1). Jerusalem. Pp. 109–116.

THE GLASS VESSELS, BEADS AND METAL ARTIFACTS FROM THE BURIAL CAVE AT 'EN YA'AL, JERUSALEM

TAMAR WINTER

(PP. 15*–22*)

The burial cave in Area B at 'En Ya'al yielded about 480 glass fragments: 5 from the courtyard and the rest from the repository pit and the standing pit. Most of the pieces (about 450) were non-diagnostic body fragments. The large number of fragments and their distribution, most of them concentrated in the standing pit, as well as the pottery that had been tossed out into the courtyard and near the entrance, all indicate that the cave had been plundered in ancient times, before it was buried in silt.

All but one of the glass vessels (Figs. 1, 2) were free-blown of translucent colorless, light blue or light green glass, usually containing small round, oval bubbles. Some of the pieces are covered with weathering. Several vessels were adorned with applied wound glass trails, and one thin-walled vessel (Fig. 2:8) was decorated with shallow, mold-blown ribbing.

Twenty-two complete beads (Fig. 3) were collected from the site, their precise provenance unclear. Twenty beads and four bead fragments, weathered and poorly preserved, are made of glass; one bead is made of carnelian, another of amethyst.

The provenance of the metal artifacts (Fig. 4) is also unclear, except for Nos. 8 and 9, which were discovered in the repository pit and the standing pit, respectively. The metal artifacts, mostly corroded, include a pendant bearing Christian symbols and inscriptions (see Kool, this volume), copper/bronze ring and bracelets, iron and bronze pendants, a bell and trappings made of copper/bronze, and an iron cross.

The glass vessels from the site are typical of two eras: the Early Roman period (second half of the first century CE–second century CE; Fig. 1) and the Late Roman–Byzantine periods (fourth–seventh centuries CE; Fig. 2). The beads and metal objects are characteristic of the Late Roman and Byzantine periods, and are therefore associated, together with the contemporaneous glass vessels, with the latest phase of use in the burial cave.

Most of the glass vessels from both phases are closed vessels, mostly bottles. The absence of bowls and beakers is a phenomenon known from other burials in the region, both of the Early Roman and the Byzantine periods.

The occurrence of glass vessels from various periods in the same burial complex is also known from other burial caves in Jerusalem. Caves which were in use in the Early Roman period, and occasionally again in the Late Roman period, served once more during the Byzantine period, both as tombs and as shelters for hermits and monks.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Glass bottles from the Early Roman period.

Fig. 2. Glass bottles and an oil lamp from the Late Roman and Byzantine periods.

Fig. 3. Beads from the Late Roman and Byzantine periods.

Fig. 4. Metal artifacts from the Late Roman and Byzantine periods.